

Вихідні дані: Рускуліс Л. Урахування специфічних принципів навчання в теоретико-методичній підготовці майбутнього вчителя української мови. Щомісячний науково-педагогічний журнал «Молодь і ринок» № 9 (116) вересень, 2014. С. 64–68.

УДК 371. 811.161

С. 64

УРАХУВАННЯ СПЕЦИФІЧНИХ ПРИНЦИПІВ НАВЧАННЯ В ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті розглядається питання урахування специфічних принципів навчання у процесі теоретико-методичної підготовки майбутніх учителів української мови. Аналізуються специфічні принципи навчання як система, цілісна єдність та взаємозв'язок.

Ключові слова: *принципи навчання, система принципів, специфічні принципи навчання, фахова методика.*

Рускуліс Лилия Владимировна, кандидат педагогических наук,
доцент кафедры языкознания и логопедии
Николаевского национального университета имени В. А.Сухомлинского

УЧЕТ СПЕЦИФИЧЕСКИХ ПРИНЦИПОВ ОБУЧЕНИЯ В ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА

В статье рассматривается вопрос учета специфических принципов обучения в процессе теоретико-методической подготовки будущих учителей украинского языка. Анализируются специфические принципы обучения как система, целостное единство и взаимосвязь.

Ключевые слова: *принципы обучения, система принципов, специфические принципы обучения, профессиональная методика.*

Ruskulis Liliya Volodymyrivna, candidate pedagogical Sciences,
Docent of Department Movoznavstvo and logopediy
Mikolaivsky natsionalny university by V.O. Suhomlinskogo

THE SPECIFIC PRINCIPLES OF LEARNING IN THE THEORETICAL AND METHODOLOGICAL TRAINING OF TEACHER OF FUTURE UKRAINIAN LANGUAGE

The article describes the specific principles of learning in the process of theoretical and methodological training of teachers of ukrainian language. Analyzes the specific principles of learning as the system, complete unity and connection.

Keywords: *principles of learning, a system of principles and specific principles of learning, professional technique.*

Постановки проблеми. Реформування освіти в Україні є частиною процесів оновлення освітніх систем, що відбуваються останні двадцять років у європейських країнах і пов'язані з визнанням значущості знань як рушія суспільного добробуту й прогресу.

С. 65

Ці зміни стосуються створення нових освітніх стандартів, оновлення та перегляду навчальних програм, змісту навчально-дидактичних матеріалів, підручників, форм і методів навчання [7, 59] Відтак, особливо нагальною постає проблема вибору принципів навчання. Зважаючи на специфіку обраного фаху – майбутній учитель української мови – назріває питання й про визначення специфічних принципів навчання, що й зумовило актуальність обраного дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання урахування принципів навчання цікавить багатьох педагогів (А. Алексюк, С. Вітвицька, Н. Волкова, М. Євтух, В. Лозова, А. Кузьмінський, С. Максименко, В. Омеляненко, В. Ортинський, Т. Туркот, Я. Цехмістер, М. Фіцула та інші). Особливої ваги у питанні підготовки кваліфікованих учителів української мови

мають праці таких лінгводидактів: М. Вашуленка, О. Горошкіної, Т. Донченко, А. Нікітіної, М. Пентиліук та ін.

Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретичних положень урахування специфічних принципів навчання у процесі підготовки майбутнього вчителя української мови до майбутньої професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. *Принципи навчання* (від лат. *prīncipium* – основа, начало) – логічна категорія, узагальнення і поширення певного педагогічного положення на ту галузь навчання й освіти, з якої цей принцип абстрагований [1, 395]; керівне положення щодо реалізації знання про мету, сутність, зміст і структуру навчання на практиці [9, 173]; основоположні ідеї, вихідні положення, що визначають зміст, форми і методи навчальної роботи відповідно до мети навчання [8, 118]; система основних дидактичних вимог до навчання, дотримання яких забезпечує його ефективність [11, 107]; визначена система вихідних, основних дидактичних вимог, установок до процесу навчання, виконання яких забезпечує ефективність практичної діяльності [4, 103]; основні, докорінні правила, вимоги і незаперечні закони навчання [5, 478].

Принципи навчання розглядають як рекомендації, що спрямовують педагогічну діяльність і навчальний процес загалом, як способи досягнення педагогічних цілей з урахуванням закономірностей та умов перебігу навчально-виховного процесу [9, 174].

На думку А. Алексюк, принципи завжди містять у собі функціональне значення законів. У цьому розумінні принципи виконують логічні функції систематизації знань, регулятивну функцію побудови науково-дидактичних теорій, а в умовах бурхливого зростання науково-технічної інформації виступають носіями відносно стійкого знання, пронизуючи всю систему знань і субординуючи її [1, 396].

Принципи створюють систему, цілісну єдність та взаємозв'язок: реалізація одного принципу пов'язана з реалізацією інших. Умовно принципи можна поділити на філософські (загальнонаукові) – науковість, системність, зв'язок теорії з практикою; психологічні – індивідуальний підхід до студентів,

урахування вікових особливостей тощо, а також дидактичні – систематичність, відповідальність за результати навчання тощо [11, 110].

Як зазначає В. Лозова, у сучасній дидактиці єдиної загальновизнаної номенклатури принципів навчання не існує. Різні автори визначають різну їх кількість, а в деяких випадках навіть вкладають різний суттєвий зміст в одні й ті ж принципи, розглядають принципи парами, щоб повніше показати взаємозв'язок головних положень дидактики тощо [4, 104]. Пара, або подвійність окремих принципів закладено навіть у їх назві: зв'язку теорії з практикою, єдності навчальної і науково-дослідницької діяльності та ін. [9, 174].

Принципи у своїй сукупності становлять функціональну систему, спрямовану на досягнення корисного результату. Система принципів має властивість цілісно відображати навчальний процес і тому відкриває можливість комплексного підходу до його вдосконалення, під час якого зміни окремих компонентів так чи інакше відображають інші компоненти й загальні характеристики процесу [9, 174-175].

Як підкреслює Т. Туркот, останнім часом висловлюються ідеї про виокремлення групи специфічних загальних принципів навчання у вищій школі, які б синтезували всі існуючі принципи, зокрема:

- орієнтованість вищої освіти на розвиток особистості майбутнього спеціаліста;
- відповідність змісту вузівської освіти сучасним і прогнозованим тенденціям розвитку науки (техніки) і виробництва (технології);
- оптимальне поєднання загальних, групових та індивідуальних форм організації навчального процесу у ВНЗ;
- раціональне використання сучасних методів і засобів навчання на різних етапах підготовки спеціалістів з вищою освітою;
- відповідність результатів підготовки спеціалістів вимогам, які пред'являються конкретною сферою їх професійної діяльності;
- забезпечення конкурентоздатності випускників українських ВНЗ на світовому ринку праці.

Із підписанням Україною Болонських угод реалізація цих принципів у педагогічній практиці набуває особливого значення [11, 119-120].

На основі загальнодидактичних принципів розробляються принципи фахових методик. Тут відбувається певна конкретизація принципів вивчення окремих дисциплін з урахуванням їх особливостей [8, 119].

Так, у методиці навчання української мови повинні об'єктивно існувати і закономірно функціонувати власне методичні принципи. Виявлення власне методичних принципів та їх сутності, як зауважує Т. Донченко,

С. 66

необхідне насамперед тому, що вони істотно впливають на зміст процесу навчання української мови, його форми й інші категорії. Науковець виділяє наступні специфічні принципи навчання української мови:

Принцип вивчення мовних одиниць на основі аналізу тексту в єдності змісту і форми. Вивчення мови в єдності мови і змісту дає змогу глибше усвідомити диференціацію змісту й значень. Зміст відкривається як така сторона семантики мовних одиниць, що в кожному авторському тексті реалізується індивідуально і неповторно.

Принцип використання лінгвістичного аналізу тексту під час вивчення мовних одиниць усіх рівнів мовної системи. Організовуючи навчальну діяльність, слід виходити з того, що засвоєння української мови тісно пов'язане з осягненням певних сторін дійсності; що повноцінно осмислити лексему, граматичну форму чи конструкцію можливо лише у тому випадку, коли одночасно навчають розуміти відношення, що існують між фактами і явищами реальної дійсності та відображені в мові народу. Встановлення логічних зв'язків між змістом тексту і використовуваними лексемами, граматичними формами, конструкціями сприяє формуванню уваги до мови, прагненню проникнути в тонкощі семантичних відтінків та значень, виховує мовне чуття, відповідальне ставлення до вибору мовних засобів, до мовлення, до користування рідною мовою.

Принцип пріоритетного використання як дидактичного матеріалу до заняття художніх текстів, переважно класичних. Своєрідність мови найяскравіше виявляється в національній семантиці мови, її фразеології, афоризмах, у феномені української фонетики та інтонації, словотвору, морфології та синтаксису, у специфіці функціонування мовних одиниць у мовленні. Національна своєрідність мислення народу, його ціннісні орієнтації, світоглядні позиції виявляються у творчості талановитих людей. Це зумовлює використання для вивчення мови класичних текстів і розгляд їх у єдності змісту і форми.

Принцип поєднання розвитку мовлення і розвитку мислення. Мислетворча й конструктивна функції мови зумовлюють взаємозв'язок логічного мислення й мови. Виражаючи думку й забезпечуючи постійний обмін думками між членами одного мовного колективу, мова стосовно словесного, вербального мислення виконує важливу функцію: формує думку. Тим самим мова – не тільки засіб вираження думки, а й знаряддя її формування. Оволодіваючи мовою, її мислетворчою і конструктивною функціями, студенти оволодівають логічними засобами вираження форм елементарного й теоретичного мислення – доказами й умовиводами.

Принцип зумовленості основного напрямку у вивченні рідної мови її комунікативною функцією в усіх її проявах. Відповідно до цього принципу центральним об'єктом у вивченні рідної мови мають стати різноманітні типи, стилі і жанри мовлення як реальне вираження відповідних типів мовної комунікації. Потреба в спілкуванні створює постійно діючий активний стимул до оволодіння мовним запасом. Суперечність між потребою у спілкуванні й недостатнім рівнем володіння багатством мови стає внутрішнім механізмом розвитку й удосконалення мовленнєвих і розумових здібностей студентів

Принцип функціонального підходу до вивчення мовних одиниць. Цей принцип означає, що під час вивчення мовних одиниць усвідомлюються особливості використання мовних одиниць у мовленні. Реалізація цього принципу, розуміння функцій і свідоме застосування мовних одиниць під час

побудови текстів удосконалює не тільки мовленнєву, але й мисленнєву діяльність студентів.

Принцип взаємозв'язку засвоєння теорії й функціонування мовних одиниць у мовленні. Засвоєння студентами знань про мову, функціонування мовних одиниць у мовленні та продукування самостійних висловлювань на основі спостережень над мовою та мовленням інтенсифікує природний процес засвоєння рідної мови, активізує мовленнєві процеси, розвиває мовну свідомість.

Функціонально-стилістичний принцип вивчення мови. Мовленнєві потенції мови, реалізація мовної системи в різних ситуаціях спілкування мають стати засобом активізації мовленнєвої діяльності студента. Цей підхід впливає з системних відношень мова – мовлення. Тому закономірно, навчаючи рідної мови, вивчати мовні категорії у системі як мови, так і мовлення. Вивчення будь-якого розділу як підсистеми мови передбачає не тільки тісний взаємозв'язок з іншими підсистемами мови, засвоєння майбутніми вчителями української мови особливостей функціонування одиниць цього рівня в мовленні, знайомство з їх мовленнєвими потенціями, але й практичну реалізацію в мовленні.

Принцип усвідомлення естетичної функції української мови,

С. 67

який реалізується шляхом показу лінгвістичних елементів, що мають у конкретному художньому тексті виражально-естетичне значення.

Принцип переважного використання індукції як способу мислення в процесі вивчення окремих явищ мови і мовлення. На базі вказаного принципу повинні розв'язуватись питання, що торкаються методів і прийомів навчання рідної мови. Категорії системи мови на всіх її рівнях можуть стати максимально доступними для студента лише за умови, якщо вони аналітичним шляхом виділяються з текстів, на матеріалі яких можна виразно побачити їх функції і взаємодію. З іншого боку, з'ясування тієї ролі, яку відіграють у створенні

тексту відповідні комплекси мовних одиниць, дає змогу глибше проникнути в зміст тексту. Це передбачає необхідність проведення різноманітних лінгвістичних спостережень, розв'язання лінгвістичних завдань і постановки лінгвістичних експериментів.

Принцип взаємозв'язку окремих рівнів мови. Факт наявності у мові системи взаємопов'язаних рівнів, кожен із яких складає набір певних одиниць, що утворюють особливі підсистеми, – цей факт зумовлює у процесі засвоєння їх у ВНЗ, а також обов'язкового пізнання внутрішньої системи одиниць і законів кожного рівня.

Принцип тісного взаємозв'язку у засвоєнні мовних і мовленнєвих знань, формуванні навчально-мовних, правописних і мовленнєвих умінь. У навчанні рідної мови ми зустрічаємося з поняттям діяльності у двох аспектах. По-перше, це навчальна (пізнавальна) діяльність, у ході якої засвоюються знання про структуру мови та формуються навчально-мовні та правописні вміння. По-друге, це мовленнєва діяльність, у процесі якої використовується мова в різних мовленнєвих функціях, у тому числі й у функції спілкування. Обидві ці діяльності нерозривно пов'язані між собою на всіх етапах навчання [2, 2-4].

На думку М. Пентилюк, до специфічних принципів навчання слід віднести: взаємозалежність усної та писемної форм мовлення, принцип міжпредметних зв'язків, комунікативної спрямованості та взаємозв'язок у вивченні всіх стилів української мови, навчання на мовленнєвих зразках, поєднання мовного тренування з мовленнєвою практикою, взаємозв'язку основних видів мовленнєвої діяльності, професійного спрямування навчального матеріалу.

Принцип взаємозв'язку усної та писемної форм мовлення. Ознайомлення з лінгвістичними основами мовлення повинно переконувати студентів у єдності усної та писемної форм мовлення, одночасно демонструючи й відмінність у функціонуванні; про словниковий склад, морфологічну, синтаксичну та стилістичну будову.

Принцип міжпредметних зв'язків вимагає формування комунікативної компетентності у тісному зв'язку з лінгвістичними та нелінгвістичними

дисциплінами, що засвоюються у ВНЗ.

Принцип комунікативної спрямованості передбачає використання мовленнєвих завдань, що мають відтворювати явища суспільного життя, наближатися до природного усного мовлення, а викладач і студент мають стати мовленнєвими партнерами (комунікаторами).

Принцип взаємозв'язку у вивченні всіх стилів української мови. Формування комунікативної компетенції повинно проходити у нерозривному зв'язку з ознайомленням сфери використання, ступеня поширення, специфічними ознаками усіх стилів української мови з метою виявлення спільних і відмінних для них ознак [6, 37-38].

Принцип навчання на мовленнєвих зразках (мовленнєвих моделях, структурах, типових реченнях, стандартах) спрямовує навчально-виховний процес по найбільш розумному, раціональному, економному шляху. У його основу покладено старанно дібраний і змодельований викладачем навчальний матеріал, що допомагає студентам забезпечити вільне спілкування рідною мовою в різних ситуаціях, попередити явище інтерференції у мовленні, що є важливим для професійної діяльності майбутнього спеціаліста.

Принцип поєднання мовного тренування з мовленнєвою практикою спрямовує викладача на таку організацію навчально-виховного процесу, коли вивчення мовних аспектів (норм літературної мови) є кроком до оволодіння мовленнєвими вміннями і навичками як в усному, так і в писемному мовленні. Без такого підходу неможливе вирішення комунікативно-мовленнєвих завдань.

Принцип взаємозв'язку основних видів мовленнєвої діяльності підкреслює об'єктивну необхідність на всіх стадіях удосконалення культури мовлення мотивовано поєднувати всі види мовленнєвої діяльності (говоріння, слухання, читання і письмо).

Принцип професійного спрямування навчального матеріалу є актуальним у ВНЗ, де оволодіння українською мовою має тісний зв'язок

із майбутньою діяльністю студентів. Вирішення цього питання пов'язане із навчальними планами факультетів (інститутів), з місцем спеціальних дисциплін у ньому, наявністю навчальних посібників тощо [10, 212].

Перелічені принципи виступають не ізольовано, а в органічному взаємозв'язку, доповнюючи й зумовлюючи один одного [6, 37-38].

Висновки. Отже,

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія : Підручник. – К. : Либідь, 1998. – 560 с.
2. Донченко Т. Власне методичні принципи навчання української мови // Українська мова і література в школі / Тамара Донченко. – № 2. – 2004. – С. 2-4.
3. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка : Підручник / Кузьмінський Анатолій Іванович, Омеляненко Віталій Лукич. – К. : Знання, 2007. – 447 с.
4. Лекції з педагогіки вищої школи: Навчальний посібник / За ред. В. І. Лозової – Харків : «ОВС», 2006 - 496 с.
5. Максименко С. Д., Євтух М. Б., Цехмістер Я. В., Лазуренко О. О. Психологія та педагогіка. Підручник. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2012 – 584 с.
6. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / Колектив авторів за ред. М.І. Пентиліук / М. Пентиліук. – К.: Ленвіт, 2004 – 400 с.
7. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи; Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : «К.І.С.», 2004. – 112 с.
8. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка : Підручник / Кузьмінський Анатолій Іванович, Омеляненко Віталій Лукич. – К. : Знання, 2007. – 447 с.

9. Орти́нський В. Л. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. Л. Орти́нський. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
10. Пентилюк М.І. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики : збірник статей / Пентилюк Марія Іванівна. – К. : Ленвіт, 2011. – 256 с.
11. Туркот Т. І. Педагогіка вищої шкли : Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Туркот Тетяна Іванівна. – К. : Кондор, 2001. - 628 с.